

bilimname XXXV, 2018/1, 73-95
Geliş Tarihi: 16.01.2018, Kabul Tarihi: 04.03.2018, Yayın Tarihi: 30.04.2018
doi: <http://dx.doi.org/10.28949/bilimname.379804>

HİCİV OKLARINI “KUR’ÂN” SADAĞINDAN ÇEKEN ÂMÂ: BASRALI NÜKTEDAN EBÜ’L- ‘AYNÂ

● Muhammed EFİL^a

● Şener ŞAHİN^b

Öz

Müslüman toplumun “kutsal” kitaplarına duydukları şekle ve muhtevaya yönelik derin saygı, sadece dinsel ritüellerin pratiği esnasında değil gündelik hayata yansıyan çok çeşitli hürmet biçimleriyle de onları diğer din ve medeniyet mensuplarından ciddi ölçüde ayırmaktadır. Bununla birlikte bu medeniyet mensupları, rol model (üsve-i hasene) olarak gördükleri peygamberlerinin şakaya hoşgörüyü bakan kişiliğinden de cesaret alarak çağlar boyunca dini içerikli mizah üretme konusunda kendilerini özgür hissetmişlerdir. Öyle anlaşıyor ki bu özgürlük, onları, gündelik yaşamlarına yoğun müdahalesi sebebiyle metnine yakından aşina oldukları kutsal kitapları üzerinden de nükte üretmeye cesaretlendirmiş gözükmektedir. Zira hicri birinci yüzyıldan başlamak üzere nicelik ve nitelik bakımından gittikçe artan bir oranda Kur’ân-ı Kerîm metnine dayalı mizah örneklerinin sergilendiği yüzlerce edebi ve mizahi koleksiyon ortaya konulmuştur. Kur’ân eksenli mizah alanında belli bazı isimlerin sivrildiği, sayısal bakımdan daha fazla anekdotun başkahramanı oldukları gözlemlenmektedir. Hiç şüphesiz bu listenin en tepesinde Ebü’l-‘Aynâ yer almaktadır. Ona ait rivâyetlerin sayıca çokluğu bir saray nedimi olarak saray çevresiyle kurduğu diyalogların büyük bir kısmının rivâyete sıkça konu edilmesinden kaynaklanmış olabilir. Bu makalede, klasik Arap literatüründeki Ebü’l-Aynâ’ya ait nüktelerin, Kur’ân-ı Kerîm âyetlerine dayalı olan sınıfı tespit edilecek, bu anekdotlardaki mizah biçim ve teknikleri gösterilerek, Ebü’l-Aynâ’nın şahsında, Müslümanların mizah gibi seküler bir ihtiyacı karşılamak için kutsal olanı nasıl ustaca manipüle ettikleri ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Arap Dili ve Belagatı, Kur’ân, Mizah, Ebü’l-‘Aynâ.

^a Öğr. Gör. Dr., Gazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, muhammed.efil@gmail.com

^b Doç. Dr., Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, senersahin@uludag.edu.tr

Giriş

Klasik Arap mizahının en dikkat çekici ve nevi şahsına münhasır özelliklerinden birisi olarak, Müslümanların kutsal kitabı Kur'ân-ı Kerîm'e ait birçok ayeti veya ayet parçasını, mizahın özünü teşkil edecek biçimde bir güldürü vesilesi olarak kullanmış olması, mizah tarihi ve felsefesi açısından analiz edilmeyi hak eden bir olgudur. O nedenle bu makale, Kur'ân merkezli nüktecilğin en dikkat çekici örneklerini sunan önemli bir edibin, gözlerini kırk yaşında kaybeden Ebü'l- 'Aynâ'nın (ö.283/896), bu sahada ortaya koyduğu performans odaklanacaktır. Ama önce ' Kur'ân eksenli nüktencilik' kavramına bir parça açıklık getirmek gerekecektir.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla, Kur'ân metnine dayalı mizahın veya bir başka ifâdeyle ' Kur'ân eksenli nüktecilğin' örnekleri, ne müstakil bir esere başlık yapılacak ölçüde, ne de mizâhı konu alan temel bir eserin ayrı bir bölümünü teşkil edecek biçimde özel bir ilgiye konu edilmiş değildir. Bununla birlikte, tabakat kitaplarından ansiklopedik mâhiyetteki derlemelere kadar son derece geniş bir yelpazedeki klasik Arap kaynakları önümüze -dağınık da olsa- zengin bir tarihsel ve mizâhî malzeme koymaktadır. Ancak bir istisna olarak Kalkaşendî, Subhu'l-a'sâ fî sinâati'l-inşâ adlı hacimli eserinde, Kur'ân âyetlerinin kitâbet (resmî yazışmalara ilişkin kompozisyon) sanatında hangi maksatlarla ve ne gibi usullerle kullanılabileceğine dair yaptığı değerlendirme kapsamında birtakım örnekleri peş peşe zikretmiştir.¹

Keza Râgıb el-İsfehânî'nin Muhâdarâtü'l-üdebâ'sında yer alan birtakım başlıklar altında Kur'ân-ı Kerîm metnine dayalı mizah örnekleri sıralanmıştır. Bu açıdan Muhâdarâtü'l-üdebâ ilgili malzemeyi derli toplu olarak sunan ve uygulanan mizah biçimini kategorilere taksim eden ilk klasik kaynak kabul etmek mümkün görünmektedir. İsfehânî bu malzemeyi bize şu başlıklar altında sunmaktadır:

● نَوَادِرُ الْعَرَبِ فِيمَا سَمِعُوهُ مِنَ الْقُرْآنِ

Arapların Kur'ân'la ilgili olarak duydukları latifeler

● مَنْ غَيَّرَ حَرْفًا مِنَ الْقُرْآنِ فَأَتَى بِنَادِرَةٍ لِمَا رُجِعَ

Kur'ân'dan bir harfi değiştirerek latife yapıp

Kur'ân'ın ibaresinde bazı değişiklikler yaparak nükte türetenler

¹ el-Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ fî sinâ'ati'l-inşâ (I-XIV)*, Dârü'l-kütübî'l-Mısriyye, y.y., 1922, I, 229-31.

● بَعْضُ مَا جَعَلْتُهُ الْعَرَبُ قُرْآنًا

Kur'ân'a nazire ya da benzetme maksatlı Arapların söyledikleri

● مَنْ ذَكَرَ مَثَلًا فَأَعْتَقَدَ أَنَّهُ مِنَ الْقُرْآنِ

Bir atasözü (mesel) söyleyip bunu Kur'ân'a ait bir ifade sananlara dair

● ذَمُّ مَنْ قَبِحَ قِرَاءَتُهُ

Kıraati bozuk olanlara dair Kur'ân nükteleri

● ذَمُّ مَنْ أُتِيَ عَلَيْهِ فِي الْقِرَاءَةِ وَنَوَادِرُهُ

Kıraat sırasında takılanların kınanmasına dair anekdotlar

Geç dönem teliflerinden İbn 'Âsım el-Gırnâtî'nin (ö.829/1426) tam adı Hadâiku'l-ezâhir fî müstahseni'l-ecvibe ve'l-mudhikât ve'l-hikem ve'l-emsâl ve'l-hikâyât ve'n-nevâdir olan müstakıl mizah koleksiyonunda ise özellikle 2. Bap başlığı altında yine çeşitli âyetlerle ilgili nükteleri bir araya getirdiği görülmektedir. Söz konusu bap İbn 'Âsım tarafından

فِي أَحْبَابِ الْأَعْرَابِ وَالْمُتَنَبِّينَ وَنَوَادِرِ الْمُجَانِّ وَالْمُسْتَحْقِينَ

Bedeve ve sahte peygamber rivayetleri;

Edepsiz ve lakaydî/laubali kimselerin fıkraları şeklinde adlandırılmıştır ki, bunlar içerisinde özellikle bedevilerle ilgili olanlar büyük oranda Kur'ân metnine dayalı nüktecilğin seçkin örneklerini temsil eder. İbn 'Âsım kitabının sadece bu bölümünde yaklaşık 30 mizahi rivayet zikretmiştir.

Ancak kanaatimizce, teknik olarak eserindeki müstakıl bir bölüm adında "Kur'ân'la mizah" sanatına en net biçimde işaret eden ilk müellif hicri VI. yüzyıl âlimlerinden İranlı edip Sedîdüddîn Muhammed el-'Avfî (ö.629/1232) olmuştur. 'Avfî, ünlü nevadîr koleksiyonu Cevâmi'u'l-hikâyât'ının son bölümünün son babını Der-tarîf ez-turaf ve münzel (Âyet ve Nüktelerle Mizah) şeklinde isimlendirmiştir ki 'Avfî bu bölümde hatırı sayılır miktarda anekdot zikreder.² Yakın zamanda yapılmış olan bir doktora çalışmasında, ilgili bölümde yer alan Kur'ân merkezli anekdotlar detaylı olarak değerlendirilmiştir.³

² el-'Avfî, Sedîdüddîn Muhammed, *Cevâmi'u'l-Hikâyât ve Levâmi'u'r-Rivâyât*, Ayasofya-Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmaları, No: R 1085-R 1086, 531/b.

³ Uz, Emin, "*Avfî'nin Cevâmi'u'l-Hikâyât ve Levâmi'u'r-Rivâyât İsimli Eserinde Mizahî Karakterler ve Anektodik Unsurlar*", Basılmamış doktora tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2017, s. 144-53.

A. Nasıl bir nükte biçimi?

Kutsal Kitab'ın çağrışım gücünden yararlanmayı hedefleyen ve aşağı yukarı "Kur'ân metnine ait tam bir âyetin veya âyet parçasının, güncel bir diyalog bünyesine ya da nazım veya nesir türündeki bir yazının muhtevâsına dercedilmesi" şeklinde tanımlanabilecek olan bu edebî sanat, klasik Arap edebiyatı kaynaklarında; "hüsnü't-tevessül", "et-temessül bi'l-Kurân", "el-istiş-hâd bi'l-Kurân", "iktibâs" ve "tazmin" gibi benzer anlamlar içeren bir takım terimlerle ifâde edilmiştir.

Bu mizah türünde hiç şüphesiz Haccâc b. Yusuf es-Sekafî (ö. 95/714), Eş'ab (ö.154/ 771), el-Câhîz (ö. 255/869), Cemmâz (ö. 242/857), Müzebbid (ö. ?) gibi isimlerin başını çektiği uzunca bir listenin en tepesinde şakacılığıyla ve hazırcevaplığıyla tanınan Abbasi dönemi saray nedimlerinden Ebü'l-'Aynâ (ö.283/896) yer almaktadır. Ona ait rivâyetlerin sayıca çokluğu ve bu rivâyetlerin sonraki dönem eserlerde bolca yer alacak biçimde korunmuş olması, bir saray nedimi olarak saray çevresiyle kurduğu diyalogların büyük bir kısmının rivâyete sıkça konu edilmesi gibi sebepler, Ebü'l-'Aynâ'nın, Kur'ân eksenli nüktecilik sanatı bağlamında değerlendirilmesine zemin hazırlamıştır.

Müslüman mizâhının ve eğlence edebiyatının teorik zeminini yoklamamıza imkân veren böyle bir konu, akademik bakımdan irdelenmeye muhtaç bir meseledir. Ayrıca, bu edebi sanat konusunda becerisini ispat etmiş bir edibe (Ebü'l-'Aynâ'ya) ait ilgili malzemenin toplanması ve değişik açılardan analizi doğru ve bilimsel bir yaklaşım olacaktır.

B. Kimdir Ebü'l-'Aynâ?

Biyografi kaynaklarında adı ittifakla Ebû Abdullah Muhammed b. el-Kâsım b. Hallâd b. Yâsir b. Süleyman şeklinde kaydedildiği halde daha ziyade "Ebü'l-'Aynâ" lakabıyla meşhur olan bu zat, Abbasi halifelerinden Mütevekkil'in sarayında nedimlik görevi yapmış önemli bir nüktedandır. Halife Mütevekkil ona öylesine değer verirdi ki, yakınında sık sık görmeyi arzu ettiği için ona sarayında özel bir mekân bile tahsis etmişti.

Şair ve edebiyatçı kimliğinin yanı sıra Arap mizah ustalarının da en meşhurlarından kabul edilen Ebü'l-'Aynâ esasen Basra'da büyümüştür. Basra'da henüz genç yaşlarda tahsil ettiği hadis ve edebiyat müktesebatına ek olarak bilhassa son derece sağlam Kur'ân hıfzı ile de dikkatleri üzerine çekmiştir. Birçok hadis otoritesince sika bir râvi kabul edilen Ebû Abdurrahmân Abdullâh b. Dâvûd b. Âmir el-Hureybî eş-Şa'bî (ö. 213/828) ile Ebü'l-'Aynâ arasında geçen bir diyalogda Hureybî'nin küçük Ebü'l-'Aynâ'yı hıfzının sağlamlığı noktasında test ettiği görülebilir. Sözü edilen testte Ebü'l-

'Aynâ, bu saygın hadis âliminin sadece sure adı ve ayet numarası (Yunus/60 gibi) vermek suretiyle sorduğu sorulara derhal ve ezberinden cevaplar vererek kendisini kanıtlamıştır.⁴ Ebü'l-'Aynâ'nın çocukluğunda ve ilk gençlik çağlarında aldığı sağlam eğitim onun şakaya yatkın mizacı ve pratik zekâsı ile birleşince saray çevrelerinde tutunmasını sağlayacak olan nüktedan kişiliğinin ana hatları da ortaya çıkmış olmaktadır.

İntikal düzeyi son derece yüksek hazır cevap kabiliyetine, kıvrak dil yeteneğine ve kurnazlıklarla bezeli muazzam nükte potansiyeline sahip olan Ebü'l-'Aynâ yaklaşık 40 yaşlarında görme yeteneğini kaybetmiştir. Ancak bu bile, onun yüksek enerjisi, mizah sezgisi ve parlak zekâsı sayesinde büyük nüktedanlar ve hamilerle (halifeler, kâtipler, vezirler, kadılar) karşılaşmak üzere Bağdat'a gitmesine engel olamamıştır.⁵

Esasen Ebü'l-'Aynâ'nın susturucu cevapları ile nam salmış hazırcevap bir kişiliğe sahip olduğuna ilişkin yeterli düzeyde tespit edebiyat kaynaklarında yer almaktadır. Örneğin Kalkaşendî, nitelikli bir kâtip sınıfının yetiştirilmesi için kaleme aldığı Subhu'l-a'sâ fî sînâti'l-inşâ adlı eserinde, kimin ne ile meşhur olduğunun kâtiplerce muhakkak bilinmesi gerektiğine dikkati çekerken bu hususta uzunca bir liste verir. Enûşîrvân'ın adaletle, Hâtem-i Tâî'nin cömertlikle, Hipokrat'ın tababetle, İbn Sîrîn'in rüya tabirciliğiyle, Eş'ab'ın tamahkârlıkla, Kus b. Sa'ide'nin hitabetle vs. nam saldıgının ifade edildiği bu uzun listede Ebü'l-'Aynâ için de önemli bir tespit yapılmıştır:

[... وَأَبُو الْعَيْنَاءِ فِي الْأَجْوِبَةِ الْمُسَكَّنَةِ]

Ebü'l-'Aynâ da verdiği hazırcevaplarla ünlüdür.⁶

Hazırcevap Ebü'l-'Aynâ'nın bir alay, ironi ve tahkir üslubu içeren susturucu cevaplarının pek çoğunda, keza edebi açıdan kıymet ifade eden tasvirlerinin bir bölümünde, sahip olduğu Kur'ân kültürünün etkisi açıkça görünür. O anekdotlarından birinde, iğneli ve yakıcı bir yergi üslubuna sahip oluşunun gerekçesini dahi bir Kur'ân ayetine dayandırmaktadır:

⁴ eş-Şâbüştî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed, *ed-Diyârât*, thk. Kurkîs 'Avvâd, Dârü'r-râidi'l-'Arabî, 3. Baskı, Beyrut, 1986, s. 86-87; el-Âbî, Ebû Sa'd Mansûr b. el-Hüseyn, *Nesrû'd-dür fi'l-muhâdarât (I-VII)*, thk. Hâlid Abdülğanî Mahfûz, Dârü'l-kütübi'l-'ilmiyye, Beyrut, 2004, III, 155.

⁵ Jean-Jacques Schmidt, *Le Livre de l'Humour Arabe*, Actes Sud, Paris, 2005, s. 68.

⁶ Belirli hasletlerde kendi zamanının rakipsizi durumundaki şahsiyetlerin tanıtıldığı bu uzun listenin tamamını görmek için bkz. بِهَ الْمَثَلِ فِي أَمْثَالِهِ başlığı altındaki bölüme. el-Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ*, I, 512; el-'Âmilî, Bahâüddîn, *el-Keşkûl (I-II)*, thk. Muhammed 'Abdülkerîm en-Nemerî, Dârü'l-kütübi'l-'ilmiyye, 1. Baskı, Beyrut, 1998, I, 250.

Birgün Halife Mütevekkil nedimi Ebü'l-'Aynâ'ya “İşittiğime göre insanlar hakkında ağır laflar ediyormuşsun” dediğinde Ebü'l-'Aynâ “Efendim, Cenâbı Hak bile insanı sadece methetmiyor ki, aynı zamanda kınıyor da. Nitekim kâh

﴿ نَعَمُ الْعَبْدُ إِنَّهُ أَوَّابٌ ﴾

“O ne güzel kuldu” (Sâd:30, 44) diye onu överken, kâh

﴿ هَمَّازٌ مَشَاءٌ بَنِيمٍ، مَنَاعٌ لِلْخَيْرِ مُعْتَدٍ أَتِيمٍ ﴾

“Dâima kusur arayıp kınayan, laf taşıyıp duran, iyiliği her zaman engelleyen, saldırgan, günâha dadanmış” (Kalem:11-12) demek suretiyle onu yerin dibine batırıyor!”⁷

Nevadir kaynaklarında Ebü'l-'Aynâ'nın hazırcevaplılıkları üzerine zikredilen fıkraların pek çoğu tipik birer durum komedisi mahiyetindedir. Spontan biçimde gelişen mizahi sahnelerin tasvirinde, yöneltilen sorulara verilen yanıtlarda, hakaret cümlelerinin ya da itirazların muhataba iadesinde her defasında Kur'ân ayetlerine başvurmuş olması tecrübeli nedimin en büyük yeteneği ve başarısıdır. Örneğin Ebü'l-'Aynâ, “el-Cemmâz” lakaplı Basralı şâir ve nüktedan Muhammed b. 'Abdullah b. 'Amr b. Hammâd'ın (ö.242/ 857) birgün bir şarkı mırıldandığını duyduğunda sesine tahammül edemeyip “Cenâb-ı Hak ne kadar doğru söylüyor” demiş ve hemen

﴿ إِنَّ أَنْكَرَ الْأَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ ﴾

“Hiç şüphesiz, seslerin en çirkini eşeklerin sesidir!” (Lokman:19) ayetini okumuş;⁸ keza bir Hıristiyan dostuyla şakalaştığını görüp de

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَى أَوْلِيَاءَ ﴾

“Ey inananlar! Yahudi ve hıristiyanları dost edinmeyin. Onlar birbirlerinin dostlarıdır” (Maide:51) ayetiyle kendisini köşeye sıkıştırmak isteyen Zerkân'ın hücumunu

﴿ لَا يَنْهَأُكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ ﴾

⁷ el-Merzubânî, *Nûrû'l-kabes*, nşr. Rudolf Sellheim, Beyrut, 1964, s. 326; İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-'Umde fî mehâsini's-şi'r ve âdâbih (I-II)*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd, Dârü'l-cil, 5. Baskı, Beyrut, 1981, I, 249; İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-Hamdûniyye (I-X)*, nşr. İhsân Abbâs, Bekr Abbâs, Dâru Sâdır, 1. Baskı, Beyrut, 1996, V, 93; el-Hamevî, Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebâ (I-VII)*, nşr. İhsân 'Abbâs, Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1. Baskı, Beyrut, 1993, VI, 2603.

⁸ el-Âbî, *Nesrû'd-dür*, III, 135; el-İsfahânî, Râgıb, *Muhâdarâtü'l-üdebâ (I-II)*, Dârü'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, 1. Baskı, Beyrut, 1999, I, 821.

"Allah, sizi, din konusunda sizinle savaşmamış kimselerle ilişki kurmaktan men etmez" (Mumteherine:8) ayetiyle bertaraf etmiş;⁹ yine "(Bir Hristiyan olan) İbn Nûh en-Nasrânî senin hakkında ileri geri konuşuyor!" diyenlere

﴿وَلَنْ تَرْضَىٰ عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارَىٰ حَتَّىٰ تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ﴾

"Zaten dinlerine girmedikçe ne Yahudileri ne Hristiyanları asla memnun edemezsin!" (Bakara:120) ayetiyle karşılık vermiş;¹⁰ benzer şekilde "Saîd bin Abdülmelik seninle alay ediyor!" diyen halife Mütevekkil'e

﴿إِنَّ الَّذِينَ أَجْرَمُوا كَانُوا مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا يَضْحَكُونَ﴾

"(Zaten) günahkârlar iman ehliyle alay ederler." (Mutaffifin:29) yanıtını vermiş;¹¹ keza "Abdullah b. Yakub'tan ne haber?" diyen bir arkadaşına onun öldüğü haberini

﴿أَمَوَاتٌ غَيْرُ أَحْيَاءٍ﴾

"Onlar hiçbir hayat emaresi taşımayan ölüdürler" (Nahl:21) cümlesiyle ifade etmiş;¹² ve nihayet "Fazla aceleci davranma, zira acele Şeytan'dandır" diyen dostlarına da "Eğer öyle olsaydı Allah'ın peygamberi Hz. Musa

﴿وَعَجَلْتُ إِلَيْكَ رَبِّي لِتَرْضَىٰ﴾

'Rabbim! Hoşnut olasın diye sana alelacele geldim' (Nahl:21) der miydi?" deyivermiş.¹³

⁹ Haydar el-Hillî, *el-'İkdü'l-mufasssal*, s. 138. Klasik kaynaklara ait kıymetli nevadir malzemesi ihtiva eden bu esere ancak online olarak ulaşılabilmiştir. Bkz. <http://shamela.ws/index.php/book/5448>

¹⁰ el-Merzubânî, *Nûrû'l-kabes*, s. 323; el-Âbî, *Nesrû'd-dür*, III, 135; el-Kayrevânî, el-Husrî, *Cem'ül-cevâhir fî'l-mûlah ve'n-nevâdir*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Dârü'l-cîl, Beyrut, 1987, s. 284; el-Kayrevânî, el-Husrî, *Zehrû'l-âdâb ve semerü'l-elbâb (I-II)*, thk. Yûsuf Ali Tavîl, Dârü'l-kütübî'l-'ilmiyye, 1. Baskı, Beyrut, 1997, I, 265-66.

¹¹ el-Âbî, *Nesrû'd-dür*, III, 131; el-İsfehânî, *Muhâdarâtü'l-üdebâ*, I, 348; İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-hamdüniyye*, VII, 191; el-Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ*, VI, 2605; es-Safedî, Halîl b. Aybeg, *Neksü'l-himyân fî nüketi'l-'umyân*, nşr. Mustafa Abdülkâdir 'Atâ, Dârü'l-kütübî'l-'ilmiyye, 1. Baskı, Beyrut, 2007, s. 253.

¹² el-Âbî, *Nesrû'd-dür*, III, 149, el-Kayrevânî, *Zehrû'l-âdâb* II, 68.

¹³ el-'Askerî, Ebû Hilâl, *Kitâbü's-sinâ'ateyn*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhîm, el-Mektebetü'l-'unsuriyye, Beyrut, 1998, s. 19; el-Âbî, *Nesrû'd-dür*, III, 143; es-Se'âlibî, Ebû Mansûr, *Tahsînü'l-kabîh ve takbîhu'l-hasen*, Dârü'l-Erkam b. Ebî'l-Erkam, Beyrut, t.y., s. 58; el-İsfehânî, *Muhâdarâtü'l-üdebâ*, I, 42; İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-hamdüniyye*, VII, 192.

Belirli bir durumun ayetler aracılığıyla mizahi tasvirine ilişkin bu uygulama, kimi zaman ayetlerin müteselsil olarak diyalogda yer aldığı ilginç bir görüntü de arz edebilir. Makalemizin sonlarına doğru daha ayrıntılı irdeleyeceğimiz “ayetlerin bir diyalog bünyesinde peşpeşe zikredilmesi olgusu” Ebü'l-'Aynâ'da da rastladığımız bir durumdur. Yalnızca bir kaynakta yer alan aşağıdaki anekdot bu türden bir örnektir ve ayrıca nüktedanımızın hayatına dair çok önemli ayrıntılar içermektedir:

Bir defasında Ebü'l-'Aynâ bir beldeye uğramış. O sırada çocuklar oyun oynuyormuş. (Âmâ olduğu için onunla eğlenmek isteyen) çocukların attığı taşlardan biri Ebü'l-'Aynâ'nın başına isabet ederek kanatmış. O da afacanları şikâyet etmek üze-re beldenin idarecisine başvurmuş. Mülki amir “*Beldemize ne gün geldiniz?*” diye sorunca Ebü'l-'Aynâ;

﴿ فِي يَوْمٍ نَحْسٍ مُّسْتَمِرٍّ ﴾

“Uğursuzluğu sürekli bir günde, (Kamer:19)’

﴿ فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ ﴾

‘Sıkıntılı bir zamanda, (Tevbe:117)’” demiş. Konukseverlikle karşılanmadığını ifade etmek için de “Bir de

﴿ بُوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ ﴾

‘Ekin bitmez bir vadiye (İbrahim:37)’ kondum” diye eklemiş. Ebü'l-'Aynâ'nın âyetlerle yaptığı betimi duyan belde yöneticisi gülmüş ve ona bazı hediyeler takdim ederek gönlünü almış.¹⁴

Bir saray nedimi olarak Ebü'l-'Aynâ hem saray bürokrasisinden hem de devlet ricalinin uygulamalarından haberdardı. Her ne kadar asli vazifesi, hizmet ettiği halifeleri eğlendirmek ise de zaman zaman politik görüşler bildirmek durumunda kaldığı da oluyordu. Ancak ilginçtir Ebü'l-'Aynâ, kimi politik kanaatlerini dahi Kur'ân'da yer alan bazı ayetler üzerinden dillendirmek suretiyle muhatapları ile arasına bir nevi dokunulmazlık zırhı örmekteydi. Öyle anlaşıyor ki sırf bu yüzden Kur'ân-ı Kerîm'e saygılı muhatapları Ebü'l-'Aynâ'yı cezalandırmaya cesaret edememişlerdir. Onun bu durumu örnekleyen anekdotlarından biri şöyledir mesela:

¹⁴ el-Emâsî, İbnü'l-Hatîb Kâsım, *Ravdu'l-ahyâr el-müntehab min Rebî'i'l-ebrâr, Dârü'l-kalemi'l-'Arabî*, 1. Baskı, Halep, 2002, s. 326.

Musâ b. Abdülmelik¹⁵ Necâh bin Seleme'den¹⁶ (zimmetine geçirdiği) paraları geri almak için görevlendirildiğinde işkenceye başvurmuştu. Ancak Necâh tazyik ve işkence sırasında öldü. Eşraftan biri Ebü'l-'Aynâ'ya "Necâh bin Seleme'den haber var mı?" diye sorduğunda Ebü'l-'Aynâ

﴿فَوَكَرَهُ مُوسَى فَقَضَى عَلَيْهِ﴾

"Mûsâ bir yumruk atıp onu öldürdü" (Kasas:15) deyiverdi. Onun bu sözü Musâ b. Abdülmelik'in kulağına gitti. Daha sonra kendisiyle karşılaştığında "Bana laf mı dokunduruyorsun? Vallahi seni adam etmesini bilirim!" tehdidinde bulundu. Ancak Ebü'l-'Aynâ onun bu sözüne de bir ayetle karşılık verdi:

﴿أَتُرِيدُ أَنْ تَقْتُلَنِي كَمَا قَتَلْتَ نَفْسًا بِالْأَمْسِ﴾

"Dün birini öldürdüğün gibi, (bugün de) beni mi öldürmek istiyorsun?!" (Kasas:19)¹⁷

Bir başka anekdotta ise onun, geçimini saraya ve sultanın yakın çevresine yaptığı jurnallerle sağlayan bir casusu eleştirirken yine ayetlere başvururken görürüz. Bir dost meclisinde cereyan eden şu hadisede olduğu gibi:

Parasını sultana jurnalcilik yaparak kazanan bir adam bir gün Ebü'l-'Aynâ'yı konağına davet etmiş, o da icabet edip gitmiş. Jurnalcı önce Ebü'l-'Aynâ'ya ve diğer davetlilere mükellef ikramlarda bulunmuş, daha sonra da kendileriyle sohbet koyulmuş. Ancak sohbet sırasında o kadar çok yalan söylüyormuş ki Ebü'l-'Aynâ bir süre sonra dayanamamış ve "Beyler! Bizim şu halimizi Allah Teâlâ'nın kitabında gayet güzel tarif edilmiş" deyip ayeti okumuş:

﴿سَمَاعُونَ لِلْكَذِبِ أَكَّالُونَ لِلسُّحْتِ﴾

¹⁵ Ebü İmrân Mûsâ b. Abdülmelik el-İsfahânî: Abbâsi devletinin vergi idâresinden sorumlu önemli şahsiyetlerinden. Başarısından ötürü birkaç Abbâsi halifesi kendisini bulunduğu mevkide tutmuştur.

¹⁶ Necâh bin Seleme: Halife Mütevekkil döneminde vergi memurlarının denetiminden sorumlu kişi. Vâlilerden ve vergi memurlarından zorla kopardığı paralarla servet yapmış, ancak bu davranışının cezâsını canıyla ödemiştir.

¹⁷ el-Âbî, *Nesrû'd-dür*, III, 136; el-Kayrevânî, *Cem'ü'l-cevâhir*, s. 283; el-Kayrevânî, *Zehrû'l-âdâb*, I, 265; İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-hamdûniyye*, IX, 395; el-Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ*, VI, 2608; es-Safedî, *Neksü'l-himyân*, s. 254.

"Yalanı dinleyip duruyor, ayrıca çokça da haram yiyorlar"
(Mâide:42).¹⁸

Ebü'l-'Aynâ anekdotları, nüktedanımızın hizmetinde bulunduğu halifelerin vezirleriyle yaşadığı inişli çıkışlı ilişkilere dair de bize önemli ipuçları sunmaktadır. Bu ilişkiler ne kadar gerilirse gerilsin onun mizaha yatkın kişiliği her zaman için bu gibi devlet ricaliyle geçinmesini sağlayan avantajlı bir özellik olmuştur. Bu gibi zevata yönelttiği yakıcı fakat düzeyli hicivlerinin motive edici kaynağı yine tahmin edileceği üzere yerli yerince kullanılmış bazı Kur'ân ayetleri olmaktadır. Aşağıdaki anekdot bunun güzel bir örneğidir:

Birgün Ebü'l-'Aynâ dostu vezir Sâ'id' b. Muhalled'e *"Bence sen bir hususta Rasulullah'tan daha iyisin"* demiş. Vezir *"Tövbe tövbe, olur mu öyle şey?"* diye şaşkınlıkla ama biraz da kibre kapılarak sorunca Ebü'l-'Aynâ izah etmiş: *"Hani Cenab-ı Hak resulüne hitapla*

﴿وَلَوْ كُنْتَ فَظًا غَلِظَ الْقَلْبُ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ﴾

'Eğer sen kaba ve katı kalpli biri olsaydın mutlaka etrafından dağılıp giderlerdi' (Âl-i İmran:159) buyuruyor ya, işte sen tam da bu tarifteki gibi kaba ve hödük herifin tekisin. Fakat buna rağmen bizler etrafında pervane olmaya devam ediyoruz!"

Paradoksal biçimde âmâlığına rağmen iyi bir toplumsal gözlemci de olan nüktedanımız, nüktelerinin yakıcılığına rağmen saray çevresinden çoğu zaman himaye görmüştür. Ortaya koyduğu mizahın hem bu çok özel biçimi hem de niteliği sultan, emir, vali, kabile lideri gibi üst düzey yöneticilerin eleştirisinde dahi kendisine müsamahayla bakılmasına neden olan bir sempatiklik sağlamıştır. Mesela bir kabile liderine yönelik taşlamanın yer aldığı aşağıdaki anekdotta nüktedanımız hiciv oklarını yine Kur'ân'ın sadağından çekmekte, bu yüzden de deyim yerindeyse bir "dokunulmazlık zırhı"na bürünmektedir:

Birgün dostları Ebü'l-'Aynâ'ya *"Sen filânca kabilenin yanından geliyorsun, sahi sen onların yanından ayrılırken kabile reisiyle kabilenin durumu nasıldı?"* diye sormuş. O da hemen

﴿يَعِدُّهُمْ وَمِيعَتِهِمْ وَمَا يَعِدُّهُمْ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا﴾

¹⁸ el-Câhız, Ebû Osman 'Amr b. Bahr, *el-Mehâsin ve'l-ezdâd*, Mektebetü'l-Hâncî, 2. Baskı, Mısır, 1994, s. 31; el-Âbî, *Nesrû'd-dür*, III, 138; ez-Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım, *Rebî'ü'l-ebrâr (I-V)*, Müessesetü'l-A'lemî, 1. Baskı, Beyrut, 1991, IV, 345.

“O onlara boş vaatlerde bulunuyor ve kendilerini kuruntulara sürüklüyordu. Oysa Şeytan ancak aldatmak için onlara vaatte bulunuyordu” (Nisâ:120) ayetini okuyuvermiş.¹⁹

Görme yetisinin olmayışı, Ebül-‘Aynâ’yı, çevresindeki hamilerden sık sık yardım talebinde bulunmaya sevk eden önemli bir faktördür. Ancak o, hacet arzını her zaman doğrudan yapmaz, bunu bazen gündelik bir diyalogun doğal akışı içerisine ustaca yerleştirir, secili ve esprili bir üslupla bunu muhatabı durumundaki şahıslara iletirdi. Bazı örneklerde ise, talebini daha kolay temin edebilmek için muhataplarının vicdanlarına Kur’ân ayetleriyle dokunmaya çalıştığı görülür. Sözgelimi Emevî dönemi baskı politikalarının dini kanadını temsil eden Kadı Ebû Abdullah Ahmed b. Ebû Duâd’ın (ö.240/854) oğlu Ebû Velîd b. Ebû Duâd’a gönderdiği arz-ı hacet içerikli bir mektubunda onu şu sözlerle etkilemeye çalışır:

Kurbanın olayım, ben ve ailem dara düştük. Sana takdim edebileceğimiz elimizdeki yegâne sermaye sevgi ve teşekkürdür. Şâyet bir şeyler gönderebilirsen, şâirin şu dizelerindeki gibi olurum:

Ben, sizin yurdunuzu koruyan,

Gökten inen bir alev topu gibiyim

Işığı asla sönmeyen.

Ama şâyet veremeyecek olursan da, biz asla

﴿مَنْ يَلْمِزْكَ فِي الصَّدَقَاتِ، فَإِنْ أُعْطُوا مِنْهَا رَضُوا وَإِنْ لَمْ يُعْطُوا مِنْهَا إِذَا هُمْ يَسْتَخْطُونَ﴾

“Sadakaların dağıtımını hususunda senin için iğneli konuşan, kendilerine verilirse hoşnut olan, verilmezse hemen öfkeleniveren” (Tevbe: 58) kimselerden olmayacağız!²⁰

Ebû'l-‘Aynâ’nın Kur’ân ayetlerini araçsallaştırdığı durumlardan biri de bazı klişe ibareleri, kişileri olumlu ya da olumsuz manada tanımlarken bir “etiket” gibi kullanmasıdır. Yine spontan olarak gelişen diyaloglarda Ebû'l-‘Aynâ, genelde de yöneltlen sorular üzerine belirli şahısları Kur’ân’a has şablonik ifadelerle tasvir etmekte ve bu durum bir komiklik sağlamaktadır. Buna dair çarpıcı üç örnek aktarmak istiyoruz:

¹⁹ el-Âbî, *Nesrû'd-dür*, III, 146; el-İsfehânî, *Muhâdarâtü'l-üdebâ*, I, 651.

²⁰ el-‘Askerî, Ebû Ahmed, *el-Masûn fi'l-edeb*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, Matba'atü hükûmeti'l-Kuveyt, 2. Baskı, Kuveyt, 1984, s. 186-87; el-Âbî, *Nesrû'd-dür*, III, 147; el-İsfehânî, *Muhâdarâtü'l-üdebâ*, I, 642; el-Vatvât, Ebû İshak Burhâneddîn, *Gurerü'l-hasâisi'l-vâziha ve 'urerü'n-nekâ-izi'l-fâziha*, nşr. İbrâhîm Şemseddîn, Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 1. Baskı, Beyrut, 2008, s. 195.

a. Bir gün Ebü'l-Aynâ'ya "(dostların) İbn Mükerrerem ve Abbas Rüstem hakkında ne düşünüyorsun?" diye sorulmuş, o da "O ikisi şarap ve kumar gibidir" deyip ardından da eklemiş:

﴿إِنَّهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا﴾

"Zararları faydalarından çok daha fazladır!"²¹

b. Yine bir gün Ebü'l-Aynâ'ya "Mâlik b. Tavk hakkındaki kanaatin nedir?" denilmiş; o da "Eğer Benî İsrâîl zamanında yaşasaydı ve ineğin kesilmesine ilişkin âyet de o sırada nâzil olmuş olsaydı, Mâlik bin Tavk'dan başkası kurban edilmezdi" cevâbını vermiş. "Peki, kardeşi Ömer hakkındaki kanâatin nedir?" diye sorulduğunda ise şunu söylemiş: "O da tıpkı

﴿كَسْرَابٍ بِقِيَعَةٍ يَحْسِبُهُ الظَّمَانُ مَاءً حَتَّىٰ إِذَا جَاءَهُ لَمْ يَجِدْهُ شَيْئًا﴾

"ıssız çöllerdeki bir serap gibidir; susayan onu su sanır. Yanına vardığında ise hiçbir şey bulamaz!" (Nûr:39)²²

c. Yine bir defasında Ebü'l-Aynâ'ya "Peki Vehb'in iki oğlu hakkında ne düşünüyorsun?" diye sorulmuş, o da şöyle cevap vermiş:

﴿وَمَا يَسْتَوِي الْبَحْرَانِ هَذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ سَائِغٌ شَرَابُهُ وَهَذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ﴾

"İki deniz aynı değil. Biri tatlı, susuzluğu giderici, içimi kolaydır. Diğeri ise tuzlu ve acıdır" (Fâtır:12).²³

Ebü'l-Aynâ'nın sivri dili özellikle yakın dostu İbn Mükerrerem ile olan küfürlü diyaloglarında adeta bir taarruz silahına dönüşmektedir. Nevadir kaynaklarında yer alan bazı fıkralar, nüktedanımızın değişik vesileler ile İbn Mükerrerem'i Kur'ân-ı Kerîm'e ait ibare ve ifadelerle aşağıladığını ve bundan büyük keyif aldığını göstermektedir. Mesela bir defasında İbn Mükerrerem, o dönem için büyük bir hakaret ifadesi olan "Nonoş!"²⁴ hitabıyla kendisine takılınca Ebü'l-Aynâ hemen cevabı yapıştırmış:

²¹ el-Âbî, *Nesrû'd-dür*, III, 134; el-İsfehânî, *Muhâdarâtü'l-üdebâ*, I, 380; ez-Zemahşerî, *Reb'ü'l-ebrâr*, II, 317; İbn Hamdûn, et-*Tezkiretü'l-hamdûniyye*, V, 173; İbn 'Âsım, Ebû Bekr Muhammed b. Muhammed b. 'Âsım el-Ğurnâtî, *Hadâiku'l-ezâhir fî müstehsini'l-ecvibe ve'l-müdhiât ve'l-hikem ve'l-emsâl ve'l-hikâyât ve'n-nevâdir*, Dârü'l-kütübi ve'l-vesâiki'l-kavmiyye, thk. Ebû Hemmâm Abdüllatif Abdülhalim, Kahire, 2014, s. 93; el-İbşîhî, el-Müstetraf fî külli fennin müstazraf (I-II), nşr. Müfid Muhammed Kumeýha, Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 2. Baskı, Beyrut, 1986, s. 257; el-Emâsî, *Ravdu'l-ahyâr*, s. 237.

²² el-Kayrevânî, *Cem'ü'l-cevâhir*, s. 285; el-Kayrevânî, *Zehrü'l-âdâb*, I, 265.

²³ el-Âbî, *Nesrû'd-dür*, III, 134; el-İsfehânî, *Muhâdarâtü'l-üdebâ*, I, 379; ez-Zemahşerî, *Reb'ü'l-ebrâr*, IV, 220; İbn Hamdûn, et-*Tezkiretü'l-hamdûniyye*, III, 450.

²⁴ Esasen "muhanneş" eski Arap kültüründe kadınsı davranışlar sergileyen efemine erkekleri tarif eden bir sözcüktür. Ancak bizim "nonoş" olarak çevirmeyi uygun

﴿وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَنَسِيَ خَلْقَهُ﴾

“Kendi yaratılışını unutup bize misâl vermeye kalkıyor!” (Yasin:78)²⁵

Yine bir başka anekdotta “Sana Benî Nâsir, Benî Nâiz ve Benî Nehd’den birer köle satın aldım” diyen İbn Mükerrerem’in mülâtefesine²⁶ Ebü'l-‘Aynâ

﴿فَاتَيْنَا بِمَا تَعَدُّنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ﴾

“Eğer doğru sözlülerden isen, haydi vaat ettiklerini getir bakalım.” (Hud:32) ayetiyle karşılık vermiştir.²⁷ Bir diğer seferinde ise Ebü'l-‘Aynâ, yine İbn Mükerrerem tarafından iştah kabartan bir ziyafete davet olunmaktadır. Ancak bu davete gidemeyecek olan Ebü'l-‘Aynâ’nın daveti reddediş dili kelimenin tam anlamıyla bir zebani jargonunu yansıtmaktadır:

İbnü'l-Mükerrerem, Ebü'l-‘Aynâ’ya gönderdiği bir dâvetiyede “Mecnunun aklını başına getirecek, gamlıları ve senin zındık dostlarını sevinçten havalara uçuracak bir et yemeği (sikbâc) hazırlattım.

﴿لَا تَغْلُوا عَلَيَّ وَأُتُونِي﴾

‘Büyüklik taslamayın da uğrayın bana!’” (Neml:31)

diye yazmış. Davetin içeriğindeki tahkire içerleyen Ebü'l-‘Aynâ hemen karşılık olarak şu ayeti yazıp göndermiş:

﴿اٰخِسُوْا فِيْهَا وَلَا تَكْلِمُوْنَ﴾

“Aşagılık içinde kalın orada; bir daha da konuşmayın!” (Müminun:108)²⁸

Ebü'l-‘Aynâ’nın Kur’ân-ı Kerîm ayetlerini bir ihtiyaç durumunda ama mutlaka yerli yerinde kullanma beceri ve kabiliyeti öylesine belirgin idi ki, repertuvarına hayatın akışı içinde değişik duygu durumlarını ifade etmek üzere birçok spot cümleyi/ayeti dâhil etmişti. Neşesini, şaşkınlığını,

gördüğümüz orijinal metindeki bu sözcük Arapça’dan dilimize intikal ederken kısmen değişerek “muhanet” biçimini almış ve “nâmert/kalles/kahpe kılıklı” gibi anlamları ifade eder olmuştur.

²⁵ el-Âbî, *Nesrû'd-dür*, III, 135; el-İsfehânî, *Muhâdarâtü'l-üdebâ*, I, 467; es-Safedî, *Neksü'l-himyân*, s. 254; el-Âmilî, *el-Keşkül*, II, 252.

²⁶ Burada kabile adları olarak zikredilen *Nâsir*, *Nâiz* ve *Nehd* sözcüklerinin linguistik açıdan müstehcen çağrışımlar içerdiğini ve sırayla “ereksiyon haline geçmiş”, “ereksiyon halini almış” ve “tomurcuklanmış göğüs” anlamlarına geldiğini hatırlamak gerekir.

²⁷ el-Merzubânî, *Nürü'l-kabes*, s. 324; et-Tevhîdî, Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-İmtâ’ ve'l-müânese*, thk. Muhammed Hasen İsmâîl, Dârü'l-kütübi'l-‘ilmiyye, 1. Baskı, Beyrut, 2003, s. 239; el-Kayrevânî, *Zehrü'l-âdâb*, I, 268.

²⁸ İbn Ebû ‘Avn, *el-Ecvibetü'l-müskite*, thk. Muhammed ‘Abdülkâdir Ahmed, Matâbi’ü'n-nâşiri'l-‘Arabî, Kahire, 1983, s. 194; el-İsfehânî, *Muhâdarâtü'l-üdebâ*, I, 740.

hüznünü, öfkesini, sitemini vs. rahatça bu klişe ifadelerle dile getirebilen Ebü'l-'Aynâ'nın aşağıdaki anekdotta yine bir Kur'ân ayetinden yararlanarak bir dostuna duyduğu güvensizliği nasıl dışa vurduğunu görebilmekteyiz:

Bir dostu Ebü'l-'Aynâ'ya bir binek hayvanı (dâbbe) göndereceği taahhüdünde bulunmuş ancak bu taahhüdünü geciktirmişti. Bir süre bekleyen Ebü'l-'Aynâ sonunda dayanamayarak şöyle bir mektup gönderdi: Bak dostum, şu bana sözünü verdiğin binek hayvanı "Dâbbetü'l-Arz" ise hemen söyleyeyim: o hayvan Hz. Süleyman'ın sopasıyla²⁹ birlikte eskilerde kaldı. "Dâbbetü's-Safâ" ise onun ne olduğunu öğrenmek için de şimdiye dek hacılardan boşuna haber bekleyip durduk. Yok eğer sıradan dört ayaklı bir binek hayvanından söz ediyorsan bilmiş ol ki, söz verdiğin günden bu zamana geçen süre normal bir binek hayvanının yaşam süresini çoktan aştı, bu durumda da bana başka bir binek ayarlamalısın. Hepsi bir tarafa, eğer bu binek hayvanını sen bana öbür dünyada vermeye niyet etti isen bak bu hususta ayet ne diyor:

﴿لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ يُغْنِيهِ﴾

"O gün onlardan herbirinin kendi işi başından aşkındır." (Abese:37)³⁰

Klasik nevadir koleksiyolarında yer alan mizahi anlatıların geneline bakıldığında bunlarda nezih ve kaba mizah unsurlarının adeta iç içe geçtiği, kimi hikâye ve fıkralarda ise anlatımın ciddi oranda bir erotizm ile çeşnilendirildiği görülmektedir. Kadim Arap mizahının bu en karakteristik özelliği, ilginçtir ki, dini kavram, konu ve temalı bazı anekdotlarda da kendisini göstermektedir. Kuşkusuz bu kategoride yer alan anekdotlarda bir ayet veya ayet parçasının mizahın özünü oluşturduğu örnekler daha da dikkat çekicidir. Zira kutsal/dini olanın kutsal olmayan/dünyevi bir gaye için, hem de doğrudan eğlenceye dönük bir amaç için araçsallaştırılması sıradışı bir durumdur. Ancak dini olanın seküler olana hizmet ettiği bu mizah kategorisi hiç de azımsanmayacak bir yekün tutar ve enteresandır ki bu malzemenin oluşturulmasında ya da nakledilmesinde birçok Ortaçağ müslüman entelektüeli ortak hareket eder.

Bu noktadan hareketle, bazı nevadir örneklerinde Ebü'l-'Aynâ'nın, Kur'ân-ı Kerîm ayetlerini müstehcen içerikli nükteler (mücûn) için bir malzeme olarak kullandığını da tespit etmekteyiz. Klasik Arap edebiyatı kaynaklarında örneklerine az da olsa rastlanan bu özel mizah kategorisinin

²⁹ Sebe suresi 14. ayete gönderme var.

³⁰ el-İsfahânî, *Muhâdarâtü'l-üdebâ*, I, 651.

tipik bir örneği, birbirine muzip şakalar yapan iki dost arasındaki bir diyalogda şöyle geçmektedir:

Ebû Ali el-Basîr bir gün hediye olarak Ebû'l-Aynâ'ya her birinin üzerinde

﴿ اَدْخُلُوهَا بِسَلَامٍ آمِينَ ﴾

“Huzur içerisinde ona giriniz!” (Hicr:46) yazan çubuklar göndermişti. Ebû'l-Aynâ hemen çubukların üzerindeki bu yazıları sildi ve her bir çubuğun üzerine şu ayeti yazıp Ebû Ali'ye geri yolladı:

﴿ فَرَدَدْنَاهُ إِلَىٰ أُمِّهِ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ ﴾

“Biz onu, üzülmesin sevin sin diye anasına gönderdik!” (Kasas:13)³¹

Aynı karaktere sahip bir başka anekdotta ise Ebû'l-Aynâ nakleden konumundadır. Ebû'l-Aynâ, kendisinin de bulunduğu bir ortamda Câhız ve Cemmâz'ın başrolde oldukları bu anekdotu aktararak mücun edebiyatı sahasına da uzak olmadığını açıkça göstermektedir:

Ebû'l-Aynâ anlatıyor: Bir defasında ünlü lügat âlimi ve şair İbnü'l-A'râbî'nin evinde toplanmıştık. Meclisimizde Câhız ve Cemmâz da vardı. Kendi aramızda şiirler söylemeye, hikâyeler anlatmaya başladık. Bir ara Câhız ve Cemmâz birbirleriyle üstünlük yarışına girdi ve Cemmâz, Câhız'a “Söyle bakalım, Arapların dilinde kaç tür ateş vardır?” diye sordu. Câhız “Tam adamına sordun!” deyip sıralamaya başladı: “savaş ateşi, kötülük ateşi, kıvılcım ateşi, Allah'ın Cehennem'deki tutuşturulmuş ateşi, midedeki ateş (yanma), mizaç ateşi ve soğuktan ısınma ateşi.” Cevabı eksik bulan Cemmâz “En geniş çaplı kullanımı olan, yedi düvelde bilinen ve komşuların dilinden düşmeyen bir ateş var, onu atlادين” deyince Câhız merakla “Nedir o?” diye sordu. Cemmâz da “Ananın dişilik organındaki ateş ki

﴿ كُلَّمَا أَلْقَىٰ فِيهَا فَوْجٌ سَأَلْتُمْ خَزَنَتَهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَذِيرٌ ﴾

‘Her bir topluluk oraya atıldıkça oranın bekçileri “Size bir uyarıcı gelmemiş miydi?” diye onlara sorarlar’ (Mülk:8) dedi. Bunun altında kalmak istemeyen Câhız ise “Dediğini kabul etsem bile” dedi “onun bekçileri olduğunu demin sen kendi ağzınla itiraf ettin. Ama asıl olay senin ananın dişilik organında ki ne zaman ona

³¹ Ebû Bekir Muhammed el-Hâşimî, Ebû Osman Saîd el-Hâşimî (el-Hâlidîyyân), *et-Tühaf ve'l-hedâyâ*, thk. Sâmî ed-Dehhân, Dârü'l-me'ârif, Mısır, t.y., s. 237; el-Âbî, *Nesrû'd-dür*, III, 145; el-İsfahânî, *Muhâdarâtü'l-üdebâ*, I, 500.

﴿هَلْ امْتَلَأَتْ﴾

“Daha dolmadın mı?” (Kâf:30) denilecek olsa tereddütsüz

﴿وَتَقُولُ هَلْ مِنْ مَزِيدٍ﴾

“Daha yok mu?” der. (Kâf:30)³²

C. İlgili nevadir malzemesinin ne ölçüde otantiktir?

Klasik Arap nevadiri, tarihsel gerçekliği bulunan sayısız anekdotun ve tarihsel rivayetin yanı sıra, mizah sahasında yetenek sahibi pek çok edip, şair ve nüktedan şahsiyetlerce kurgulanmış, tamamen veya kısmen hayal mahsulü olan anlatıları da kapsamaktadır. Bu bağlamda, hikayevi rivayetlerin otantikliği meselesi modern araştırmacılar ve fıkra derleyicileri önünde ciddi bir mesele olarak durmaktadır. Zira belirli bir mizahi rivayetin tarihsel köklerinin bulunup bulunmadığı, şayet tarihsel bir temele dayanıyorsa, zamanla kahramanlarında veya anlatının akış seyrinde yahut da mizahi vurgusunda herhangi bir evrime uğrayıp uğramadığı gibi sorular her zaman için sahayla ilgilenenlerin zihinlerini kurcalamaktadır. Henüz çözüme kavuşturulmamış bu problem, ifade etmek gerekir ki, Kur’ân-ı Kerîm ayetlerine referansla mizah yapma sanatının örnekleri söz konusu olduğunda -sanatın uygulamadaki güçlüklerinden ötürü- daha çok gündeme gelmektedir.

Problemi bir soru formatında aktarmak istersek: Muhtevasında Kur’ân ayetleri bulunan anekdotlar, tarihin bir döneminde, doğal bir ortamda, gerçek kahramanların tabii diyalogları esnasında spontan biçimde mi mizahi bir hüviyet kazanmıştır; yoksa gülmeye neden olan mizahi bağlamlar, nükte yeteneğini haiz şahsiyetlerin üzerinde yoğun emek harcamak suretiyle ürettiği zekice kurgulardan mı ibarettir?

Elimizde bu soruya şu veya bu yönde bir çırpıda cevap vermemize yardımcı olacak güçlü kanıtlar bulunmamaktadır. Zira tarihsel referansları güçlü, birçok kaynakta teyit edilen ve tekrarlanan nice anekdotun, yapıtaşlarındaki önemli benzerliğe rağmen bazı ayrıntılarda birbirinden ciddi manada farklılaştığı görülmektedir. Bu durumda yapılması en doğru olan şey, herhalde kronolojik olarak en eskiye tarihlenen kaynağı baz alıp diğerlerini ona göre değerlendirmek olacaktır. Ancak son tahlilde bu

³² es-Se‘âlibî, *Simâru’l-kulûb fi’l-mudâf ve’l-mensûb* (I-II), nşr. Hâlid Abdülğânî Mahfûz, Dârü’l-kütübî’l-‘ilmiyye, 1. Baskı, Beyrut, 2005, II, 226-27; es-Safedî, Halîl b. Aybeg, *Nusretü’s-sâir ‘ale’l-meseli’s-sâir*, thk. Muhammed Ali Sultânî, Matbû ‘âtü Mecma‘ü’l-lüğati’l-‘Arabiyye, Şam, t.y., s. 195.

yöntemde dahi ulaşılan en eski rivayet biçiminin yüzde yüz otantik olduğu söylenemez.

Ancak Ebü'l-'Aynâ, Câhız, Cemmâz gibi tarihte yaşamış ve klasik kaynaklarda kendi ağızlarından birçok rivayete yer verilen meşhur nüktedanların rivayetlerinde otantiklik sorununun en asgari seviyede olduğu düşünülmektedir. Nitekim bu şahsiyetlerin biyografileri ve karakteristik özellikleri, bu türden bir mizahi beceriyi bizzat kendileri ortaya koyabilecek düzeyde olduklarının kanıtı niteliğindedir. Özellikle Ebü'l-'Aynâ'nın Kur'ân'la nükte sahasında ortaya koyduğu mizah değeri yüksek anekdotlarının birçoğu, en belirgin özelliği olan hazırcevaplılığını kullandığı anekdotlardır. Bu karaktere sahip ve Kur'ân hafızı alan bir kişinin spontan biçimde Kur'ân ayetlerinden yararlanarak nükte üretmesi oldukça doğaldır. Bir anekdotun farklı rivayetlerinde, bazen kişi adlarında bazen de kurgudaki küçük oynamalarla, ortaya çıkan bazı değişikliklerin olması ise bu anekdotun sentetik olduğu anlamına gelmez. Nitekim rivayet geleneğinde genel kurgu ve manayı bozmayacak küçük farklılıkların olabileceği bilinen bir gerçektir. Ebü'l-'Aynâ'nın anekdotları için de geçerli olan bu durum, nüktelerinin otantikliği konusunda bizleri herhangi bir şüpheye sevk etmemektedir.

Sonuç

Şakacılık ve hazırcevaplık meziyetleriyle tanınan Abbasi dönemi saray nedimlerinden Ebü'l-'Aynâ; Kur'ân eksenli nüktecilğin ilk örneklerini vermiş olan Haccâc b. Yusuf, Eş'ab, Câhız ve Cemmâz gibi isimlerin başını çektiği uzunca bir listenin en tepesinde yer almaktadır. Ona ait rivâyetlerin sayıca çokluğu ve bu rivâyetlerin sonraki dönem eserlerde bolca yer alacak biçimde korunmuş olması, bir saray nedimi olarak saray çevresiyle kurduğu diyalogların büyük bir kısmının rivâyete sıkça konu edilmesinden kaynaklanmış görünmektedir.

Klasik Arap literatüründeki Ebü'l-'Aynâ'ya ait nükteler incelendiğinde, Kur'ân ayetlerine dayalı olan sınıfın niceliksel olarak hiç de az olmadığı tespit edilmiş, bu anekdotlardaki mizah biçim ve tekniklerinin çeşitlilik arz ettiği belirlenmiş, ayrıca Ebü'l-'Aynâ'nın şahsında, Müslümanların mizah gibi seküler bir ihtiyacı karşılamak için kutsal olanı nasıl ustaca manipüle ettikleri ortaya konulmuş, bu yolla Ebü'l-'Aynâ'nın sonraki dönem mizahçıları üzerindeki doğrudan etkisi saptanmıştır.

Ebü'l-'Aynâ'ya nispet edilen anekdot koleksiyonunun hatırı sayılır bir bölümü Kur'ân-ı Kerîm ayetlerine referansla yapılmış nüktelerden oluşmaktadır. Şu an için bu rakam tespit edebildiğimiz kadarıyla 30 civarındadır ve nevadir tarihinde tek kişiye nispet edilen bu sayıda Kur'ân

nüktesi bulunmamaktadır. Hasımlarını ve çevresindeki sevmediği şahısları hicvederken Kur'ân-ı Kerîm'e ait deyim ve tabirleri bir tasvir aracı olarak kullanmadaki başarısı, kuşkusuz onun yergilerindeki iğneleyicilik ve can yakıcılık düzeyini en üst seviyeye çıkarmaktadır.

Anlaşıldığı kadarıyla sağlam bir hafız olan Ebü'l-'Aynâ, evde gündelik hayatını yaşarken dahi Kur'ân-ı Kerîm'e ait ibare, ifade ve jargonlardan yararlanarak diyaloglar kurmaya çalışmaktaydı. Hatta öyle ki, belirli ayetlerin sıklıkla kullanılmış olması muhtemelen çevresindekiler üzerinde de öğretici bir etkiye sahipti. Nitekim ailesine dair tek ayrıntı içeren tarihsel bir anekdot, babası gibi kızının da aynı yolda yürüdüğüne dair tekil de olsa bir kanıt anlamı taşımaktadır. Sözü edilen hikâye ile makalemizi sonlandıralım:

Sâ'id b. Muhalled bir gün Ebü'l-'Aynâ'ya *"Nerelerdesin be dostum, uzun süredir semtimize uğradığın yok!"* deyince *"Kızım mâni oluyor efendim!"* deyip eklemiş *"Aslında haksız da sayılmaz. Zira bana "Babacığım eskiden sen evden ayrılınca nefis hediyeler ve bol bahşişlerle geri dönerdin. Şimdi ise karnını bile doyuramadan gam ve keder içinde eve geliyorsun!" diyor. Hatta demin buraya gelirken de aramızda şöyle bir konuşma geçti:*

Kızım: *Baba, yine nereye böyle?*

Ben: *İki dönem vezirlik yapmış değerli dostum Sâ'id b. Muhalled'in yanına.*

Kızım: *O değerli dostun izzet-ü ikramda buluyor mu sana?!*

Ben: *Pek değil.*

Kızım: *Seni gözetip kolluyor mu?*

Ben: *Sayılmaz.*

Kızım: *Peki meclislerinde seni taltif ettiği oluyor mu?*

Ben: *Maalesef.*

Kızım: *O halde*

﴿ يَا أَبَتِ لِمَ تَعْبُدُ مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ وَلَا يُغْنِي عَنْكَ شَيْئًا ﴾

"Babacığım, neden seni işitip görmeyen, sana bir yararı da dokunmayan birine kul köle oluyorsun ki?!" (Meryem: 42)³³

³³ el-Âbî, *Nesrû'd-dür*, III, 133; İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-hamdûniyye*, V, 85-86; en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fî fûnûni'l-edeb (I-XXXIII)*, thk. Müfid Kumeýha ve ekibi, Dârü'l-kütübî'l-'ilmiyye, 1. Baskı, Beyrut, 2004, IV, 68-69.

KAYNAKÇA

- el-ÂBÎ, Ebû Sa'd Mansûr b. el-Hüseyn. *Nesrû'd-dür fi'l-muhâdarât (I-VII)*. thk., Hâlid Abdülğânî Mahfûz. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-'ilmiyye, 2004.
- el-ÂMÎLÎ, Bahâüddîn. *el-Keşkûl (I-II)*. thk., Muhammed 'Abdülkerîm en-Nemerî. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-'ilmiyye, 1998.
- el-'ASKERÎ, Ebû Hilâl. *Kitâbü's-sinâ'ateyn*. thk., Ali Muhammed el-Becâvî, Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhîm. Beyrut: el-Mektebetü'l-'unsuriyye, 1998.
- el-'ASKERÎ, Ebû Ahmed. *el-Masûn fi'l-edeb*. thk., Abdüsselâm Muhammed Hârûn. Kuveyt: Matba'atü hükûmeti'l-Kuveyt, 1984.
- El-'AVFÎ, Sedîduddîn Muhammed. *Cevâmî'u'l-Hikâyât ve Levâmî'u'r-Rivâyât*. İstanbul: Ayasofya-Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmaları, No: R 1085-R 1086.
- el-CÂHİZ, Ebû Osman 'Amr b. Bahr. *el-Mehâsin ve'l-ezdâd*. Mısır: Mektebetü'l-Hâncî, 1994.
- el-EMÂSÎ, İbnü'l-Hatîb Kâsım. *Ravdu'l-ahyâr el-müntehab min Rebî'i'l-ebrâr*. Halep: Dârü'l-kalemi'l-'Arabî, 2002.
- el-HAMEVÎ, Yâkût. *Mu'cemü'l-üdebâ (I-VII)*. nşr., İhsân 'Abbâs. Beyrut: Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1993.
- el-HÂŞİMÎ, Ebû Bekir Muhammed, Ebû Osman Saîd el-Hâşimî (el-Hâlidıyyân). *et-Tühaf ve'l-hedâyâ*. thk., Sâmî ed-Dehhân. Mısır: Dârü'l-me'ârif, t.y.
- el-HILLÎ, Haydar. *el-'İkdü'l-mufasssal*, erişim 05 Mart, 2018, <http://shamela.ws/index.php/book/5448>.
- İBN 'ÂSİM, Ebû Bekr Muhammed b. Muhammed b. 'Âsım el-Ğırnâtî. *Hadâiku'l-ezâhir fî müstehsini'l-ecvibe ve'l-müdhihât ve'l-hikem ve'l-emsâl ve'l-hikâyât ve'n-nevâdir*. thk., Ebû Hemmâm Abdüllatif Abdülhalim. Kahire: Dârü'l-kütübi ve'l-vesâiki'l kavmiyye, 2014.
- İBN EBÛ 'AVN. *el-Ecvibetü'l-müskite*. thk., Muhammed 'Abdülkâdir Ahmed, Kahire: Matâbi'ü'n-nâşiri'l-'Arabî, 1983.
- İBN HAMDÛN. *et-Tezkiretü'l-Hamdûniyye (I-X)*. nşr., İhsân Abbâs, Bekr Abbâs. Beyrut: Dâru Sâdır, 1996.
- el-İBŞÎHÎ. *el-Müstetraf fî külli fennin müstazraf (I-II)*. nşr., Müfid Muhammed Kumeyha. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-'ilmiyye, 1986.
- el-İSFEHÂNÎ, Râgıb. *Muhâdarâtü'l-üdebâ (I-II)*. Beyrut: Dârü'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, 1999.

- el-KALKAŞENDÎ. *Subhu'l-a'sâ fî sinâ'ati'l-inşâ (I-XIV)*. y.y., Dârü'l-kütübi'l-Misriyye, 1922.
- el-KAYREVÂNÎ, İbn Reşîk. *el-'Umde fî mehâsini's-şi'r ve âdâbih (I-II)*. thk., Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd. Beyrut: Dârü'l-cîl, 1981.
- El-KAYREVÂNÎ, el-Husrî. *Cem'ül-cevâhir fî'l-mûlah ve'n-nevâdir*. thk., Ali Muhammed el-Becâvî. Beyrut: Dârü'l-cîl, 1987.
- El-KAYREVÂNÎ, el-Husrî. *Zehrü'l-âdâb ve semerü'l-elbâb (I-II)*. thk., Yûsuf Ali Tavîl. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-'ilmiyye, 1997.
- el-MERZUBÂNÎ. *Nûrû'l-kabes*. nşr., Rudolf Sellheim. Beyrut: y.y., 1964.
- en-NÜVEYRÎ. *Nihâyetü'l-ereb fî fûnûni'l-edeb (I-XXXIII)*. thk., Komisyon. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-'ilmiyye, 2004.
- es-SAFEDÎ, Halîl b. Aybeg. *Neksü'l-himyân fî nüketi'l-'umyân*. nşr., Mustafa Abdülkâdir 'Atâ. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-'ilmiyye, 2007.
- es-SAFEDÎ, Halîl b. Aybeg. *Nusretü's-sâir 'ale'l-meseli's-sâir*. thk., Muhammed Ali Sultânî. Şam: Matbû 'âtü Mecma'ü'l-lügati'l-'Arabiyye, t.y.
- SCHMİDT, Jean-Jacques. *Le Livre de l'Humour Arabe*. Paris: Actes Sud, 2005.
- es-SE'ÂLİBÎ, Ebû Mansûr. *Simârü'l-kulûb fî'l-mudâf ve'l-mensûb (I-II)*. nşr., Hâlid Abdülğanî Mahfûz. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-'ilmiyye, 2005.
- es-SE'ÂLİBÎ, Ebû Mansûr. *Tahsînü'l-kabîh ve takbîhu'l-hasen*. Beyrut: Dârü'l-Erkam b. Ebî'l-Erkam, t.y.
- eş-ŞÂBÜŞTÎ, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed. *ed-Diyârât*. thk, Kurkîs 'Avvâd. Beyrut: Dârü'r-râidi'l-'Arabî, 1986.
- et-TEVHÎDÎ, Ebû Hayyân el-Endelusî. *el-İmtâ' ve'l-müânese*. thk., Muhammed Hasen İsmâîl. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-'ilmiyye, 2003.
- UZ, Emin. “‘Avfî'nin Cevâmi'u'l-Hikâyât ve Levâmî'u'r-Rivâyât İsimli Eserinde Mizahî Karakterler ve Anektodik Unsurlar.” Doktora tezi, Uludağ Üniversitesi, 2017.
- el-VATVÂT, Ebû İshak Burhâneddîn. *Gurerü'l-hasâisi'l-vâziha ve 'urerü'n-nekâ-izi'l-fâziha*. nşr., İbrâhîm Şemseddîn. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-'ilmiyye, 2008.
- ez-ZEMAHŞERÎ, Ebû'l-Kâsım. *Rebî'ü'l-ebrâr (I-V)*. Beyrut: Müessesetü'l-A'lemî, 1991.

bilimname XXXV, 2018/1, 93-95

Arrival Date: 16.01.2018, Accepting Date: 04.03.2018, Publishing Date: 30.04.2018
doi: <http://dx.doi.org/10.28949/bilimname.379804>

ABU'L-AYNÂ, THE BLIND HUMORIST FROM BASRA, WHO PULLS THE SATIRE ARROWS OUT OF THE GUIVER OF QU'RAN

© Muhammed EFIL^a

© Sener SAHIN^b

Extended Abstract

The deep respect, which the Muslim community has for the form and content of their “holy” scriptures, seriously distinguishes them from other members of religion and civilization through their reverence not only during the practice of religious rituals but also in various forms reflected in everyday life. At the same time, the members of this civilization have always felt free to produce religious content with humour down the ages by getting encouraged from the prophets who consider the jokes indulgently and whom they regarded as role models. It is understood that, this freedom also seems to encourage them to make witty remarks over the holy scripture of which the text they are familiar with because of its intensive intervention in their daily lives. In as much as, since the first century of the hijri era, hundreds of literary and humorous collections exhibiting humorous examples based on the text of Qu’ran have been introduced with an increasing quantity and quality.

This literary art, which aims to benefit from the associative power of the Holy Scripture and which may more or less be defined as “including a verse of the Qur’anic text completely or partly in a contemporary dialogue context or in the form of a poetry or prose” has been stated using a number of terms including similar meanings such as “husnu’t-tevessul”, “et-temessul bi'l-Qu’ran”, “al-istishhad bi'l-Quran”, “quotation” and “restitution”.

In fact, starting from the texts of the Prophet's khutbah and letters, since the earliest periods of Islamic history, the rashidun caliphs, companions of prophet Muhammad, the Muslim ruling class (emirates, sultans, governors),

^a Instructor PhD., Gazi University Theology Faculty, muhammed.efil@gmail.com

^b Assoc. Prof., Uludag University Theology Faculty, senersahin@uludag.edu.tr

ulema class and especially the early representatives of ascetism have been often used this technique in order to strengthen their expressions. In this sense, today we have a rich source of narrative material indicating that the verses of the Qu'ran were interpreted in different ways, ignoring the revelation requirements and related contexts.

It is observed that certain names come into prominence in the Qur'an-driven humour and that they are the main protagonists of more anecdotes in numerical terms. Without a doubt, Abu'l-Ayna is at the top of this list. The fact that the number of his narrations is high and that these narrations are preserved in such a way to be included more in later works may be because of the fact that he has often mentioned a large part of the dialogues, which he had established with people of palace, into his narrations. A considerable part of the anecdote collection related to Abu'l-Aynâ consists of the wits referenced to the verses of Qur'an. As far as we can determine for now, this number is around 30 and there is no Quranic wit referred to a single person in this number on the date of nevadir. The influence of Qur'anic culture is clearly visible in most of the sarcastic responses of repartee Abu'l-Aynâ including sarcasm, irony, and despisement style and in some of his portrayals of literary value. His success of using the idioms and expressions from Qur'an as a means of description, when satirizing his opponents and people, whom he did not like, undoubtedly brings the level of viciousness and acerbity of his satire to the top.

Abu'l-Aynâ, a good social observer in spite of his paradoxical blindness, has often been protected by palace people, despite the viciousness of his wits. This very special form and character of this humour, which he has introduced, has provided him with sympathy that causes him to be tolerated even in the criticism of senior officials such as sultan, emirate, governor and tribal leader.

One of the cases, where Abu'l-Aynâ instrumentalized the verses of the Qur'an, is the use of some cliché phrases as a "tag", when defining persons in a positively or negatively. Again in spontaneously developing dialogues, Abu al-'Ayna generally describes certain people upon the questions directed to him as patterned expressions, which are specific to the Qur'an, and this extraordinary form of "literary despisement", which his is the expert of, provides a humour.

Classical Arabic nevadir includes numerous narrations, which have been fictionalized by many litterateurs, poets and humourist persons talented in humour and are wholly or partly imaginative, as well as numerous anecdotes

and historical narrations that have historical reality. In this context, the issue of authenticity of story-like narrations is a serious issue for the modern researchers and anecdote editors. If whether a certain humorous narration has historical roots or not is based on a historical basis, the question of whether or not the characters or the flow of the narration or humorous emphasis evolve as the time goes keeps straining the mines of those interested in this field. I should state that this problem, which has not yet been solved yet, when mentioning the examples of the art of making humour with reference to the verses of the Qur'an comes up more because of their difficulties in practicing the art.

However, it is considered that the problem of authenticity is at the minimum level in the narrations of the famous humourists, who have lived in the history and many narrations from their mouths have been included in the classical sources, like Abu'l-Aynâ, Câhiz and Cemmâz. As a matter of fact, the biographies and characteristic features of these individuals are the evidence for the fact that they are capable of producing such a humorous skill themselves. Especially, most of the humorous anecdotes of Abu'l-Aynâ, which he has produced in the field of wit with Qur'an, are the anecdotes in which he has used his most obvious characteristic, repartee. It is quite natural for a person, who has this kind of character is a Qur'an hafiz, to produce witty remarks spontaneously by using the Qur'anic verses.

The fact that there are some changes arising due to minor modifications made in different narrations of an anecdote and sometimes in the names of the characters and fiction does not mean that this anecdote is synthetic. As a matter of fact, it is a known fact that minor differences, which will not disturb the general fiction and composition, can be present in the narrative tradition. This situation, which also applies for the anecdotes of Abu'l-Aynâ, does not bring us into any doubt about the authenticity of his wits.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Koran, Humour, Abu'l-'Ayna.

